

Atıf / Citation: Tolgahan Karaimamoğlu, *Ortaçağ Avrupa'sında Salgın Hastalıklar*, İstanbul, Selenge Yayınları, 2021, 128 sayfa, ISBN 978-605-4944-94-1

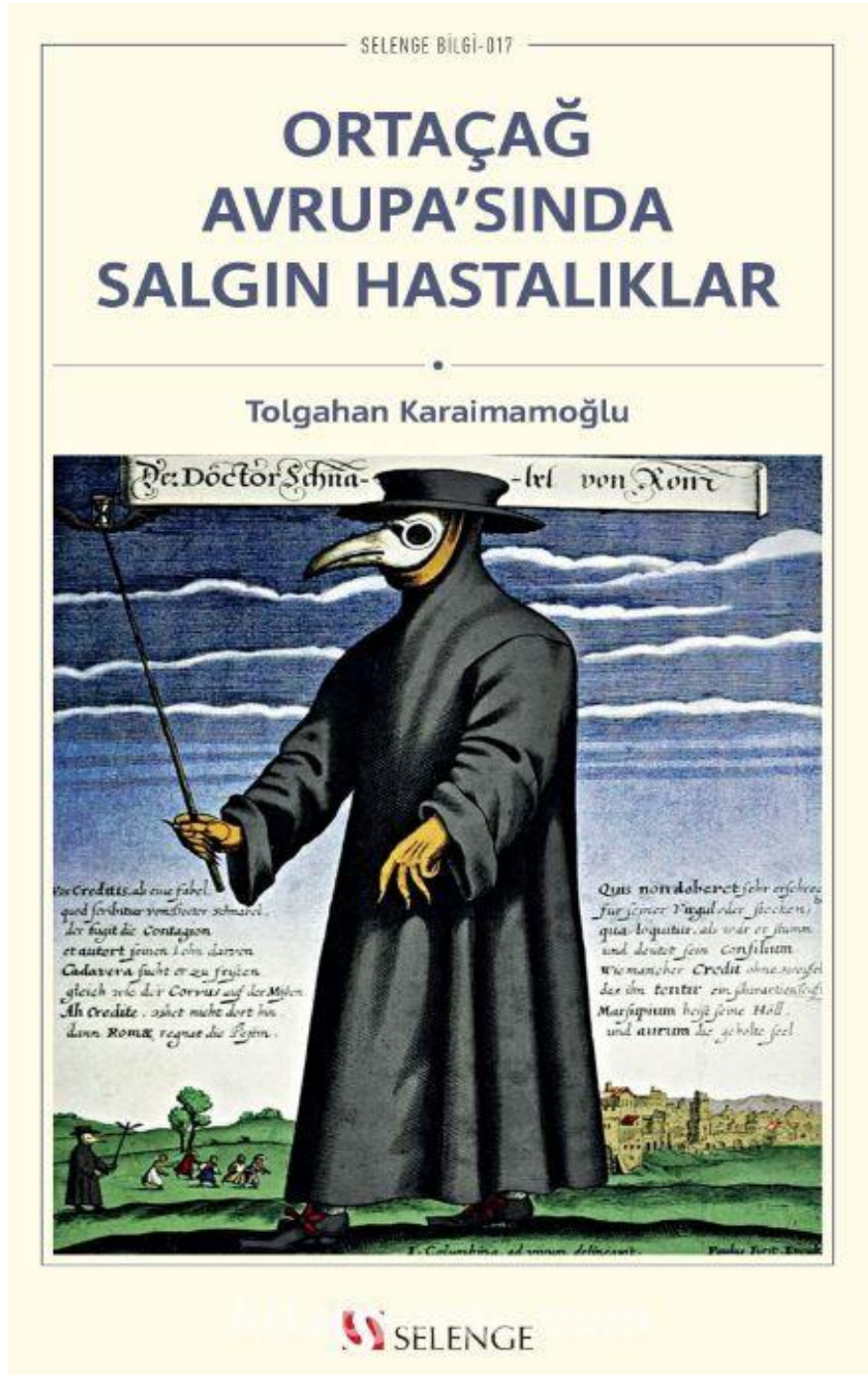
Mustafa YILDIRIM¹

Kitap İncelemesi / Book Review

Geliş Tarihi / Received: 13.10.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 26.10.2021

Doi: 10.48146/odusobiad.1009098

Hastalıklar, canlı hayatı var olduğu müddetçe yaşamını devam ettiren bir olgudur. Tarih boyunca insanlar da hastalıklarla beraber yaşamaya devam etmişlerdir. Hastalıklar sebebiyle sıkıntı yaşayan insanların bir kısmı engelli durumuna düşerken bir kısmı da yaşamlarını yitirmişlerdir. Hastalıklarla her dönem mücadele eden insanoğlu, Ortaçağ'da da bu mücadelesinden geri kalmamıştır. İşte Tolgahan Karaimamoğlu tarafından kaleme alınan bu eser de Ortaçağ'da insanların karşılaştıkları hastalıkları konu edinmiştir. 2020 yılında "Kara Ölüm ve Büyük Britanya'ya Etkileri (XIV. Yüzyıl)" teziyle doktorasını tamamlayan yazar, Ortaçağ Avrupası'nda tıp, hastalıklar ve doğa tarihi üzerine çalışmalar yapmaktadır.

Kitap, giriş bölümüyle (s.7-9) beraber on iki bölüm ve kitabın sonunda bulunan salgınlar kronolojisinden oluşmaktadır. Yazar, giriş bölümünde hastalıkların yaşam kadar eski olduğunu ve insanların bilerek veya bilmeyerek çeşitli müdahalelerle bu hastalıkları ortaya çıkardıklarını belirttikten sonra Ortaçağ Avrupa'sında hüküm süren çeşitli hastalıklara değinmiştir. Bu hastalıklar arasında en sık görünenler tifüs, grip, tifo, veba gibi hastalıklardır. Bu salgınlardan dolayı can kayıplarının yaşandığı dönemde insanların yaşının elliye dahi bulmadığı vurgulanmıştır.

Birinci bölüm (s.9-17) "İnsanlığın Görünmez Düşmanla Mücadelesi: Mikrop Harbi" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde mikropların insan sağlığına verdiği zararlardan bahsedilmiştir. İnsanların, ilk çağlarda mikropların sağlığa verdiği zarardan bîhaber olması nedeniyle Hitit, Pers, Antik Yunan, Mezopotamya'da çok sayıda salgın hastalığın baş göstermesi kaçınılmaz olmuştur. Buna bağlı olarak da can kayıpları yaşanmıştır. Nüfusun artması, kıtlık, savaşlar, domuz vb. hayvanların tüketilmesi ve insanların doğaya bilinçsizce müdahalesi salgın hastalıkları artıran sebepler arasında gösterilmiştir. Ortaçağ'daki kara vebanın ilk büyük pandemi olması, Kolomb'un Amerika'yı keşfinden sonra Avrupa'ya gelen frengi, Sanayi Devrimiyle beraber yeni hastalıkların görülmesi gibi değerli bilgiler barındıran bölümün sonunda yirminci yüzyılda görülen çocuk felci, domuz gribi, AİDS gibi hastalıklara yer verilmiştir.

İkinci bölüm (s.17-23) "Kim Ortaçağ Avrupa'sında Hastalanmak İster?" başlığı altında incelenmiştir. Başlık, hastalığın tedavisinin hastalıktan daha tehlikeli olduğunu vurgulamak için atılmıştır. Roma İmparatorluğu Doğu ve Batı olarak ikiye ayrıldıktan sonra Kilise her şeye karıştığı gibi tıbbı da müdahale etmiştir. Nitekim hastalar, doktora gidip iyileşseler dahi Kilise'ye de uğramışlardır. Bu da kiliselerde bulunan azizlerin "şifa kaynağı" olarak görülmesine neden olmuştur. Hastalıkların tedavisinde uygulanan bir diğer yöntem de falcılık ve büyü gibi hurafelerdir. Bu küçük ama faydalı bilgiler bize aslında Ortaçağ Avrupa'sının ne durumda olduğunu göstermesi bakımından kıymetlidir. Bu bölüm onuncu ve on dokuzuncu yüzyıllar arasından kurulan tıp fakültelerinden bahsedilerek bitirilmiştir.

"İnsanlığın Ateşli Hali: Sıtma" başlığını taşıyan üçüncü bölümde (s.23-33) sıtma hastalığı incelenmiştir. İlk olarak sıtmanın antik çağlardan itibaren en fazla cana mal olan hastalık olduğunu belirten yazarın bu sayının milyarla ifade edildiğini belirtmesi, hastalığın tehlikeli boyutunu okuyucuya göstermesi bakımından değerlidir. Bu bakımdan sıtma, âfet olarak nitelendirilebilir. Eserde Avrupa'da "malaria" olarak bilinen sıtmanın sivrisinekler aracılığı ile bulaştığını ve Afrika'dan Asya, Orta Doğu, Anadolu ve Avrupa'ya ulaştığı belirtilmiştir. Sıtmanın şiddetini artırmasının en önemli sebepleri arasında insanların bilinçsizce ağaç kesmelerini ve sulak alanların sivrisineklerle kaplanmasını gösteren yazar, tedavisi için hem Avrupa'da hem de Anadolu'da faaliyetler yürütüldüğünü belirterek bölümü bitirmiştir.

Dördüncü bölümde (s.33-39) çiçek hastalığı "Benekli Canavar: Çiçek" başlığı altında incelenmiştir. Bölümde ilk olarak çiçek hastalığının bulaştığı yöntemden ve sebep olduğu ölüm oranından bahsedildikten sonra çiçek virüsünün on bin yıl önce Afrika'dan dünyaya yayıldığı tahmini yapılmıştır. Çiçeğin ilk klinik deneylerinin M.Ö. 340'ta Çin'de başladığını belirten yazar, hastalığın Ortaçağ'da Kuzey Afrika'dan Avrupa'ya yapılan fetih hareketleri sonucu Avrupa'ya yayıldığını aktarmış ve çiçeğin Vikingler arasında yaklaşık yirmi bin insanın ölümüne sebep olduğunu belirtmiştir. Bölümün sonunda hastalığın şiddetinin 15. ve 16. yüzyıllarda artırmaya başladığının belirtilmesi, okuyucuya hastalığın "Yeniçağ hastalığı" olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Ancak çiçeğin Ortaçağ'da yaptığı etki verildikten sonra 15. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar hastalıkla ilgili bilgiler verilmesi, kitabın başlığı ile uyumluluk göstermemektedir.

Beşinci bölüm (s.39-45) "Aziz Antonius Ateşi: Ergotizm" başlığı altında incelenmiştir. Bölümün başında ergotizmin (çavdarmahfuzu) belirtilerinden ve bulaşma yollarından bahsedildikten sonra ilk olarak M.Ö. 600'de Asur Tabletlerinde geçtiği aktarılmıştır. Hastalığın ismi ise 3. yüzyılda Kızıldeniz kıyısında inzivaya çekilen Aziz Antonius'a dayandırılır. Ortaçağ Avrupa'sında 950 ile 1350 yılları arasından etkili olan hastalığın aynı zamanda kıtlığa yol açtığı belirtilmiştir. Bu kıtlıkla beraber hastalık sadece Fransa'da kırk bin insanın ölümüne neden olmuştur. Coğrafi keşiflerle birlikte patatesin Avrupa'ya 1540 yılında gelmesiyle çavdar gibi hastalık yapan hububat ürünleri tüketilmemeye başlanmış, 17. yüzyılda patatesin çavdarın

yerine almasıyla kıtlık ortadan kalkınca hastalığın etkisini yitirdiği okurlara aktarılmıştır. Ancak coğrafi keşifler ve sonrası dönem bilgileri Ortaçağ'ın konusu değildir. Dolayısıyla verilen bilgilerin kitap başlığı ile uyummadığı görülmektedir.

“Yürüyen Ölüler: Cüzzam” başlığını taşıyan Altıncı bölümde (s.45-57) cüzzam incelenmiştir. İlk olarak cüzzam kelimesinin anlamından bahsedildikten sonra hastalığın belirtileri ve çeşitleri üzerinde durulmuştur. Cüzzama dair ilk bilgiler, M.Ö. 1550'de Mısır'da ortaya çıkmıştır. M.Ö. 330'da Mısır'da yazılan kronike göre M.Ö. 1550'li yıllarda yaklaşık seksen bin kişi cüzzamdı. Hastalık batı kaynaklarına göre Büyük İskender tarafından Hindistan'dan Avrupa'ya taşınmıştır. Cüzzam hastalığı sadece bilimsel kitaplarda değil İncil ve Tevrat'ta da zikredilmiştir. Cüzzamlılar Ortaçağ'da ikinci sınıf insan muamelesi görmüşlerdir. Lanetli olduklarına inanılan cüzzamlıların ölüme dahi terkedildikleri görülmüştür. Yazarın bölüm içinde kullandığı görseller, okuyuculara hastalığın anlaşılabilirliğini artırması bakımından önemlidir.

Yedinci bölümde verem hastalığı (s.57-65) “Kral Dokunuşu: Tüberküloz (Verem)” başlığı altında incelenmiştir. Günümüzde aşı ile tedavi edilen akciğerlerde görülen hastalığın ilk bulgularına Neolitik Çağ'da Akdeniz'de rastlandığı yazar tarafından dile getirilmiştir. Ortaçağ'da 1000 - 1400 yılları arasında etkili olan hastalığın Avrupa'da özellikle soylu sınıfında görüldüğü belirtilmiştir. “Dermansızlık” olarak bilinen hastalığın tedavisinde Ortaçağ'da hurafelere başvurulmuştur. Aynı zamanda Fransız hekim Guy de Guliac ve İngiliz hekim John Mirfield hastalığın tedavisini bulmak için çalışmalar yapmıştır. Yazarın bu bölümde sanayi devrimi zamanında hastalıkla ilgili bilgiler vermesi, eserin başlığı ile uyumlu olacak şekilde sınır koyulmadığını göstermektedir.

Sekizinci bölümde (s.65-75) “Ortaçağ Avrupa'sında Görülen Diğer Hastalıklar: Tifüs, Tifo, Dizanteri, Kızamık, Skorbüt, Uyuz” başlığı altında Ortaçağ'daki diğer hastalıklar incelenmiştir. Bu hastalıkların ortak özelliği olarak bulaşıcı olmalarının sebebini Avrupa'da sağlıksız gıda tüketimi ve dışkıya bağlayan yazar, Avrupa'nın insan sağlığı açısından o dönem sıkıntılı bir süreç geçirdiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda hastalıklarla ilgili kısa bilgiler veren yazar ilk olarak tifüse değinmiştir. Tifüs, Ortaçağ Avrupa'sında ilk olarak Salerno'da görülmüş ve hastalık olarak kabulü 1083'teki Granada savaşında olmuştur. Tifonun tıp ki tifüs gibi yıkıcı etkisi Avrupa'da büyük olmuş ve Ortaçağ'da çok sayıda insan tifo yüzünden hayatını kaybetmiştir. Dizanteri ise bağırsak sistemini ciddi bir şekilde tahrip eden bir hastalıktır. Bu hastalık genellikle Ortaçağ'ın soylu kesimlerini etkilemiştir. Bizans İmparatoru IV. Konstantin, İngiliz Krallar Henry ve John gibi isimler dizanteri nedeniyle hayatlarını kaybetmişlerdir. Yazarın bir başka değindiği hastalık ise skorbütür. C vitamini eksikliğinden kaynaklanan skorbütten dolayı Kolomb'un keşifleri sırasında iki milyon insan hayatını kaybetmiştir. Bölümün sonunda ise uyuza yer verilmiştir. Ortaçağ İngiltere'sinde uyuzun önüne geçmek için Kraliyet yasalarının uygulanmaya başladığını belirten yazar, bu yasalarla yaklaşık iki yüz yıllık bir dönem sonunda İngiltere'ye hijyenin geldiğini vurgulamıştır.

Dokuzuncu bölüm (s.75-83) “Hasta Haçlılar: Haçlı Birlikleri Arasında Görülen Hastalıklar ve Etkileri” başlığı altında incelenmiştir. İlk olarak büyük savaş hareketlerinin çeşitli hastalıkları bir bölgeden bir bölgeye taşıyabileceğini anlatan yazar, Haçlı Seferleri ile Avrupa'da görülen hastalıkların Anadolu ve Orta Doğu'ya, Orta Doğu ve Anadolu'da görülen hastalıkların Avrupa'ya taşındığını belirtmiştir. Kudüs Kralı Amaury, Alman Kralı Ludwing, Fransa Kralı Louis bu hastalıklardan nasibini almıştır. Özellikle VII. Haçlı Seferinde skorbüt, dizanteri, sıtma gibi hastalıklar oldukça etkili olmuştur. Haçlıların özellikle Akka'dan hastalıkları Avrupa'ya taşındığı bilgisi bulunan eserde buna delil olarak Akka'da 12. ve 13. yüzyıllarda hüküm süren St. John Tarikatı'nın merkezi karargahlarında yapılan analizlerde balık tenyası ve parazitlerin bulunmasını göstermiştir.

Onuncu bölümde (s.83-107) veba hastalığı detaylı bir şekilde incelenmiştir. “Avrupa'nın Çehresini Değiştiren Veba: Kara Veba” başlığı altında incelenen hastalık, Ortaçağ'ın sonlarına doğru özellikle 1347-1352 arasındaki yıllarda yıkıcı etki göstermiştir. Hastalığın Çin'den İpek ve Baharat Yolu ile Avrupa'ya ve tüm dünyaya yayıldığını belirten yazar, Avrupa'da yirmi üç milyona yakın insanın hayatını kaybettiğini belirtmiştir. Avrupa'nın o dönem seksen milyona yakın nüfusu olduğunu düşündüğümüzde eser, bize vebanın Avrupa'da yıkıcı bir şekilde iz bıraktığını göstermiştir. İnsanlar, vebadan o kadar etkilenmişler ki dönemin resimlerinde, tablolarında, heykellerinde ve edebi eserlerinde bu etki görülmüştür.

On birinci bölümde (s.106-111) “Avrupa'nın Kara Veba'dan Öğrendikleri: Karantina Uygulamasının Başlangıcı” başlığı altında Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde yapılan karantina çalışmaları aktarılmıştır.

On ikinci bölümde (s. 113-119) frengi hastalığı incelenmiştir. “Kolomb'dan Avrupa'ya Biyolojik Bir Hediye: Frengi” başlığı altında incelenen bölümde hastalığın cinsel temas yoluyla bulaşan bir hastalık olduğu, toplumlarca farklı isimlerle anıldığı ve insanlar arasında aşağılama, suçlama vazifesi gördüğü belirtilmiştir. Her ne kadar hastalığın ne zaman ortaya çıktığı bilinmese de Kolomb'un Amerika'yı keşfinden sonra Avrupa'ya gelmesi bizlere hastalığın Amerika kökenli olduğunu göstermektedir. Bölümün sonuna doğru belirtilerini ve tedavi yöntemlerini aktaran yazar yapılan tedavi çalışmalarına da değinmiştir.

Kitabın sonunda Tıbbın Öncü İsimleri ve Salgın Hastalık Kayıtları Kronolojisi (s.121-122) bulunmaktadır. Kaynakça (s.123-126) ve Dizin (s.127-128) ile eser bitirilmiştir.

Sonuç olarak, Ortaçağ'da veremden tifoya, cüzzamdan vebaya kadar olan çeşitli hastalıkların anlatıldığı eserde konu bütünlüğü açısından hastalıkların belirtileri, tedavi yöntemleri ve hastalıktan ölen insanların belirli bir düzen çerçevesinde aktarıldığı görülmektedir. Hastalıklar incelenirken kitap içinde gösterilen tablolar ve görseller eseri zenginleştirmiştir. Ancak yazarın hastalıkları, ilk ortaya çıktığından kitabın başlığı ile uyumlu olacak şekilde Ortaçağ'a kadar incelemesi başarılı iken bazı hastalıkların etkilerini Yeniçağ hatta Sanayi Devrimi'ne kadar aktarması eserin sınırları konusunda bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Örneğin yukarıda değindiğimiz hastalıklardan ergotizm ve çiçek hastalığının Ortaçağ dönemindeki bilgilerini verdikten sonra yazar, bu hastalıkları Sanayi Devrimi'ne kadar incelemiştir. Kitabın başlığını "Ortaçağ Avrupası'nda Salgın Hastalıklar" olarak düşündüğümüzde sınır koyulmadığını görmekteyiz. Yine eserde Ortaçağ ile ilgili olmayan hastalıklara da yer verildiği görülmektedir. Örneğin "frengi" hastalığının, Kolomb'un 1492'de Amerika'yı keşfinden sonra hastalık olarak görülmesi Ortaçağ'ın konusu olarak değerlendirilemez. Bunun dışında tüm bu hastalıklarla ilgili tıp tarihinde yüzlerce eserin bulunduğunu düşündüğümüzde eserin özet bir eser olduğunu söyleyebiliriz. Söz konusu eser, özellikle insanlar günümüzde covid-19 gibi bir salgınla mücadele ederken geçmiş çağlardan günümüze kadar bu tür salgınların etkilerini ve sonuçlarını göstermesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Özetle, salgın hastalıkların geçmişten günümüze etkilerini incelemek isteyen meraklı okuyucular için mutlaka görülmesi gereken bir eserdir.